

Gębuś, Dorota / Widawska, Edyta

Metoda projektów a kreatywność - kształcenie aktywnych członków społeczeństwa obywatelskiego

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 14, 263-273

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Dorota GĘBUŚ
Edyta WIDAWSKA

Metoda projektów a kreatywność — kształcenie aktywnych członków społeczeństwa obywatelskiego

„Jeśli w warunkach solidnej, stałej nowoczesności nieszczęściem, którego obawiano się najbardziej, był brak zdolności adaptacyjnych, to teraz — w dobie nowoczesności płynnej i zmian, które z sobą przyniosła — największą obawę wzbudza widmo nieudolności”¹.

Zygmunt Bauman

Kilka uwag o społeczeństwie obywatelskim

Przełom polityczno-społeczny roku 1989 był początkiem zmian, jakie w różnych sferach życia nastąpiły w Polsce. Wskazanie na znaczenie suwerenności społeczeństwa i wolności jednostki, ukazanie społecznej siły zorganizowanych działań inicjowanych przez samych obywateli dało asumpt do myślenia i działania w kategoriach inicjatyw oddolnych. To właśnie takie działania stanowią, we współczesnym świecie, znaczącą sferę życia publicznego. Obok zinstytucjonalizowanych struktur władzy państwowej i biznesu to społeczna inicjatywa stanowi o sile i sprawności państwa. Ten system instytucji, grup formalnych i nieformalnych składa się na społeczeństwo obywatelskie — *civil society*.

Obywatele skupieni wokół spraw, które są dla nich istotne i które są władni rozstrzygać, tworzą system poziomych powiązań społecznych. Powiązań wspomagających funkcjonowanie państwa. „Sieci obywatelskiego zaangażowania są zasadniczą formą społecznego kapitału: im gęstsze w społeczeństwie są takie sieci tym bardziej jest prawdopodobne, że obywatele będą w stanie współpracować dla wspólnych korzyści”². Współpracujący, kooperujący, komunikujący się członkowie społeczeństwa obywatelskiego nie tylko osiągają założone cele, tworzą system, w którym mocno osadzona jest norma wzajemności.

¹ Z. Bauman, *Europa — niedokończona przygoda*, Kraków 2005, s. 151.

² R.D. Putnam, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995, s. 269.

Tak funkcjonujące społeczeństwo oparte na wzajemnych relacjach interpersonalnych, gdzie więzi społeczne są silne, a umiejętności komunikacyjne ważą na efektywności jego działań może wpływać na rzeczywistość społeczną. Wpływ ten, w zależności od obszaru podejmowanego problemu, może obejmować zarówno najbliższe sąsiedztwo (np. w przypadku budowy osiedlowego placu zabaw dla dzieci), jak i cały kraj (np. kampania społeczna „Niech nas zobaczą”).

Civil society to stowarzyszenie świadomych obywateli, którzy biorą odpowiedzialność za rolę, jaką pełnią, rolę obywatela. Obywatelskość, w odróżnieniu od postawy klientelistycznej, jest związana z budowaniem, tworzeniem społecznej przestrzeni, aktywnym rozwiązywaniem problemów, jakie w tej przestrzeni się pojawiają, z inicjowaniem działań. Taka właśnie postawa obywatelska jest czynnikiem niezbędnym do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, które silne (obok silnego rynku i silnego państwa) zapewnia prawidłowe funkcjonowanie demokratycznego reżimu politycznego.

Postawa obywatelska

Kształt społeczeństwa obywatelskiego zależy od stopnia aktywności jego członków. To obywatele powołują stowarzyszenia i organizacje dbające o ich interesy, podejmują różnego rodzaju działania na rzecz dobra wspólnego. Od ich postawy i zaangażowania we wspólne sprawy zależy funkcjonowanie społeczności, w której żyją. Determinowane przez postawy, aktualne bądź potencjalne, zachowania jednostki wpływają na społeczną rzeczywistość. W tym rozumieniu postawa jest „[...] wewnętrznym warunkiem aktów ustosunkowania, dyspozycją do tych aktów — dzięki niej ustosunkowania wobec przedmiotów wykazują względną stałość w dłuższym przeciągu czasu. Stałość ustosunkowania nie polega jednak na powtarzalności tych samych aktów wobec tych samych obiektów, a na dokonywaniu aktów posiadających wspólne znaczenie”³. Przedmiotem tak rozumianej postawy mogą być inni członkowie społeczności, grupy społeczne, wartości materialne i duchowe, jakie dominują w społeczeństwie.

Ta wewnętrzna ocena rzeczywistości, która przyjmuje różną walencję (pozytywną bądź negatywną), ma swoją strukturę. Można w niej wyodrębnić trzy zasadnicze komponenty: **poznawczy**, obejmujący nie tylko wiedzę, ale również sądy o danym przedmiocie; **emocjonalny** odnoszący się do względnie trwałych uczuć, upodobań, uprzedzeń w stosunku do przedmiotu postawy, opartych na doświadczeniach jednostki lub doświadczeniach innych osób, komponent ten nadaje kierunek postawie, tzn. określa, czy ma ona charakter postawy negatywnej czy też pozytywnej w stosunku do danego przedmiotu; **behavioralny**, określający sposób zachowania się względem danego przedmiotu, aktywowany najczęściej przez czynniki zewnętrzne wobec podmiotu postawy.

³ J. Reykowski, *Postawy a osobowość*, [w:] *Teorie postaw*, red. S. Nowak Warszawa 1973, s. 95.

Podsumowując powyższe rozważania, postawę zdefiniujemy jako „względnie trwałą strukturę procesów poznawczych, emocjonalnych i tendencji do zachowań odnoszących się do jakiegoś przedmiotu lub jako dyspozycję do pojawiania się takich procesów, w której wyraża się stosunek do tego przedmiotu”⁴.

W sytuacji funkcjonowania społecznego to właśnie w oparciu o postawę jednostka dookreśla swoje miejsce w strukturze społecznej. Zindywidualizowana ocena roli, jaką pełni, i jej obywatelski wymiar są ważnymi czynnikami wpływającymi na jakość społecznego działania. Obywatel jest osobą świadomą swojej roli w społeczeństwie oraz roli, jaką pełnią inni jej członkowie. Poczucie więzi buduje społeczność lokalną i daje jej siłę do realizacji wspólnych celów oraz zamierzeń. Elementy te: wiedza na temat pełnionej roli, afektywne związanie ze wspólnotą oraz chęć do działania składają się na postawę obywatelską.

Postawa obywatelska to zainteresowanie sprawami otaczającej rzeczywistości społecznej, chęć współpracy z innymi, gotowość realizowania grupowych przedsięwzięć, a także poczucie odpowiedzialności za bezpieczne istnienie i trwanie całej zbiorowości. Można przyjąć, że **postawa obywatelska** to „zespół etyczno-moralnych, intelektualnych, prawnych, społecznych i mentalno-kulturowych predyspozycji oraz zachowań człowieka jako obywatela, ukształtowanych na podłożu jego podmiotowego statusu prawnego”⁵.

Tak definiowaną postawę obywatelską można kształtować i wzmacniać. Wśród wielu rodzajów działań, jakie mogą być podejmowane celem zmiany postaw, wyróżnia się: **angażowanie jednostki w określone działania**.

Zreformowany system edukacyjny daje możliwość wspierania inicjatyw, których celem jest rozwijanie umiejętności aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Angażowani w różne działania uczniowie mają sposobność zdobycia nowych doświadczeń, zaistnienia w społecznej rzeczywistości w charakterze obywatela. To właśnie edukacja odgrywa istotną rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich. Znaczenie tego procesu zostało podkreślone przez Krajowy Komitet ds. Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej powołany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, który za szczególnie ważne dla wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce uznał oddziaływanie na system oświatowy. Działania odbywające się w ciągu całego 2005 r., biorąc pod uwagę ogólnoeuropejskie hasło Roku „uczyć się i żyć w demokracji”, zostały skierowane, poza organizacjami pozarządowymi i samorządami lokalnymi, przede wszystkim do: uczniów, studentów, nauczycieli, władz oświatowych. Jedną z idei Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej jest promowanie lokalnych planów działań tworzonych przez różne organizacje i instytucje, w tym przez szkoły⁶. Uczniowie i nauczyciele są zachęceni do tworzenia szkolnych planów działań, które umożliwią młodym ludziom zdobywanie, zarówno wiedzy na

⁴ S. M i k a, *Psychologia społeczna dla nauczycieli*, Warszawa 1997, s. 106.

⁵ K. D z i u b k a *Teoria demokratycznej obywatelskości — zarys problemu*, [w:] *Spoleczeństwo obywatelskie*, red. W. B o k a j ł o, K. D z i u b k a, Wrocław 2001, s. 85.

⁶ Zob. http://www.menis.gov.pl/wspolpraca/rada_europy/rok_2005.

temat społeczeństwa obywatelskiego, jak również praktycznych umiejętności w podejmowaniu i realizowaniu inicjatyw społecznych. W praktyce oznacza to między innymi inicjowanie projektów uczniowskich dotyczących problemów szkoły, gminy, kraju, świata, budzenie zainteresowania wydarzeniami publicznymi, uczenie stosowania procedur demokratycznych, budowanie więzi ze społecznością lokalną, władzami samorządowymi, a także stowarzyszeniami i innymi instytucjami działającymi na rzecz dobra wspólnego.

W ramach tych działań były wspierane długofalowe cele edukacyjne, które pozwolą polskiej szkole stać się nie tylko instytucją, ale także społecznością:

- pomagającą zrozumieć współczesny świat i uczącą, jak można go zmieniać;
- wzmacniającą więzi ze wspólnotą lokalną, regionalną, narodową i europejską;
- wspierającą niezależność myślenia i sądu;
- zachęcającą do angażowania się w sprawy publiczne;
- uczącą skutecznego działania na rzecz dobra wspólnego;
- uczącą solidarności i odpowiedzialności za siebie i innych;
- pozwalającą zrozumieć, jak ważne są demokratyczne instytucje i procedury;
- uczącą zasad współpracy oraz udziału w publicznej debacie;
- pomagającą uwierzyć we własne możliwości i uczącą z nich korzystać⁷.

Wyżej dookreślone cele edukacyjne w procesie kształcenia można realizować przy zastosowaniu metod angażujących uczestników procesu dydaktycznego. Jedną z metod spełniających to kryterium jest niewątpliwie metoda projektu.

Metoda projektów

Metoda projektów (projekt) przeżywa obecnie swój renesans. Po latach zapomnienia coraz częściej sięgają po nią pedagodzy, by wykorzystać jej niewątpliwe zalety w pracy dydaktycznej. Metoda ta opracowana i upowszechniona w Stanach Zjednoczonych na początku ubiegłego wieku szybko została adaptowana do potrzeb i realiów edukacyjnych w innych krajach, w tym i w Polsce. Opublikowane w roku 1930 tłumaczenie książki Johna Alfreda Stevensona zatytułowane *Metoda projektów* niewątpliwie usprawniło wprowadzanie tej nowej metody kształcenia do edukacji na wszystkich poziomach. Choć już wcześniej można odnotować twórcze zastosowanie projektów w polskich szkołach⁸. Wybuch drugiej wojny światowej drastycznie przerwał funkcjonowanie państwa polskiego. Powojenna historia Polski czasów PRL nie obfitowała w programy edukacyjne nastawione na kształcenie świadomych swych praw obywateli. Dopiero zmiana systemu politycznego umożliwiła wprowadzenie innowacyjnych

⁷ Tamże.

⁸ Zob. T. Nowacki, *O metodzie projektów*, Warszawa 1995, passim.

metod kształcenia do codziennej pracy dydaktycznej nauczyciela. Wśród nich na szczególną uwagę, ze względu na możliwość kształtowania postawy obywatelskiej, zasługuje metoda projektów.

Metoda ta opiera się na praktycznej działalności uczniów, w wyniku której zdobywają oni wiedzę, nabywają umiejętności i kształtują postawy przygotowujące ich do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Metoda projektu wpisuje się w założenia deweyowskiej (progresywistycznej) koncepcji dydaktycznej, która kładzie nacisk na rozwój aktywności, przejawiającej się w różnego rodzaju zajęciach praktycznych, umożliwiających rozwój wrodzonych zdolności oraz uzyskanie bogatego i różnorodnego doświadczenia⁹. Osoba zaangażowana w proces tworzenia ma możliwość wykorzystania swoich zasobów oraz współpracując z innymi przy realizacji projektu uczy się kooperacji.

Synergia dostarcza uczestnikom wielu możliwości kształcenia nowych umiejętności, kluczowych dla sprawnego społecznego funkcjonowania: negocjacji, dyskusowania, argumentowania, zarządzania zespołem, bycia zarządzanym, dochodzenia do kompromisu, ustalania konsensu i innych niezwykle ważnych zdolności obywatelskich. Pracując w zespole uczą się od innych członków grupy i jednocześnie otrzymują od nich informacje zwrotne dotyczące swojego funkcjonowania. Poszerza się w ten sposób ich zakres wiedzy o sobie samym. „Poza tym praca w zespole przyjaciół nie tylko uwalnia od stygmatu klęski, ale stymuluje rozwój samodzielności, pomysłowości i wzmacnia poczucie własnej wartości”¹⁰. Praca w zespołach zadaniowych ma wiele korzystnych dla uczestników efektów. I choć w metodzie projektów nie zawsze osoby weń zaangażowane pracują wspólnie z innymi, to zawsze (nawet przy pracy indywidualnej) prezentacja wyników działań następuje na forum, w konfrontacji nie tylko z koordynatorem projektu, ale i pozostałymi jego realizatorami. Zespołowe, grupowe działanie to jeden z wielu walorów tej metody.

Kolejnym elementem wyróżniającym projekt jako metodę wspomagającą kształcenie aktywnych członków społeczeństwa obywatelskiego jest jej praktyczny charakter. Osoby realizujące projekt samodzielnie pracują nad zagadnieniami, które je szczególnie zajmują, a działania te wymagają nie tylko wykorzystania wiedzy i umiejętności już posiadanych, ale także zdobywania nowych. Zdaniem Johna Deweya to zajęcia praktyczne „najskuteczniej kształcą siłę umysłową i postawy społeczne uczniów, dzięki zarówno wysiłkowi indywidualnemu, jak i zespołowemu, opartemu na zorganizowanej współpracy”¹¹. Umożliwiają one rozwój samodzielnego myślenia, będącego podstawą pokonywania napotkanych trudności i rozwiązywania problemów.

Metoda projektu to metoda problemowa. To właśnie wyjście od poważnego i wymagającego (w ocenie realizatorów) rozwiązania zagadnienia rozpoczyna

⁹ Zob. Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2002, s. 47 – 48.

¹⁰ B.D. Gołębiak, *Nauczanie i uczenie się w klasie*, [w:] *Pedagogika*, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwierski, Warszawa 2004, s. 184.

¹¹ Cz. Kupisiewicz, dz. cyt., s. 48.

pracę nad projektem. Sam punkt wyjścia warunkuje dalsze postępowanie. „Problem” — w porównaniu ze „zwykłym pytaniem” — charakteryzują następujące cechy:

- implikuje **poszukiwanie** pomysłów rozwiązania, wymaga od ucznia postawy badawczej, a więc zebrania i oceny danych podstawowych i pomocniczych, sformułowania alternatywnych hipotez dotyczących rozwiązania, umotywowanego wyboru hipotezy w przypadku istnienia hipotez sprzecznych, sprawdzenia słuszności przyjętej hipotezy;
- aktywizuje głównie **myślenie twórcze**, które prowadzi do wzrostu liczby poznanych rzeczy i zjawisk, ich właściwości i stosunków, aczkolwiek wymaga również myślenia reproduktywnego, tzn. aktywizowania wiedzy już zdobytej;
- ma bardziej złożoną **strukturę** niż zwykle pytanie, tzn. posiada jak gdyby „więcej pustych miejsc, które trzeba zapelnąć, jakieś niewiadome, zamiast których trzeba podstawić ich znaczenia”;
- jest **trudniejszy** — w skali odczuć charakterystycznej dla danego ucznia”¹².

Wymienione cechy problemu stanowią niewątpliwie o atrakcyjności metody projektu. Projekt jest dla jego uczestników-realizatorów wyzwaniem. Mogą w ramach pracy poznać swoje mocne i słabe strony, rozwijać się, wzmacniać poczucie sprawczości.

Realizowane w ramach projektu działania mogą mieć dwojaki charakter. W zależności od stopnia społecznego zaangażowania uczestników projektu możemy wyróżnić¹³:

- **projekt badawczy** – głównym zadaniem realizatorów jest poszukiwanie, zebranie oraz usystematyzowanie informacji dotyczących konkretnego zagadnienia; przygotowane prezentacje opracowanych danych mogą mieć różną formę (np. esej, rysunek, album, gra edukacyjna, inscenizacja) i są przedstawiane na forum;
- **projekt działań lokalnych** – głównym zadaniem realizatorów jest podjęcie konkretnej akcji w środowisku lokalnym; beneficjentami przeprowadzonego działania nie mogą być jedynie jej organizatorzy, kładzie się tu nacisk na szerszy kontekst funkcjonowania społecznego jednostki; prezentacje efektów podjętych działań zawierają zarówno opis przygotowań, samej realizacji, jak i ewaluacji założonych celów akcji.

Biorąc pod uwagę kształtowanie postawy obywatelskiej, szczególnie ważnym wydaje się projekt skierowany na działania w środowisku lokalnym. Przez zaangażowanie jednostki w określone działania wpływamy na trzy komponenty postawy. W sytuacji podjęcia celowego działania na rzecz najbliższego otoczenia dochodzi do wzmocnienia emocjonalnej więzi łączącej osobę działającą z in-

¹² Tamże, s. 148 – 149.

¹³ Zob. J. Królikowski, E. Tolwińska-Królikowska, *Projekt jako metoda nauczania*, [w:] *Europa na co dzień — pakiet edukacyjny*, Warszawa 1997, s. 51 – 70.

nymi podmiotami życia społecznego, a sama praca (a raczej jej efektywność) rozbudza wzajemność u członków społeczności. Każda inicjatywa dostarcza także nowych informacji, prowadzi do pogłębiania wiedzy, zdobywania nowych doświadczeń. Jednocześnie tak przeprowadzone działanie powoduje, że uczestnik wychodzi z niego wzbogacony, wyposażony w przekonanie, że sam dał innym coś istotnego.

Na efekt końcowy, obok samych realizatorów, wpływ ma osoba koordynatora (nauczyciela). Jego rola w samym projekcie jest niezwykle trudna. Z jednej strony winien on w sposób jak najmniej dyrektywny moderować cały proces, z drugiej strony to właśnie od jego wiedzy, umiejętności, doświadczenia zależy efektywność pracy osób realizujących projekt. Nauczyciel jest osobą, która inspiruje i koordynuje podejmowane działania. Jego rola ogranicza się do zainicjowania sytuacji problemowej, pomocy i zachęty. Określa on ogólne ramy projektu, poprzez podanie instrukcji zawierającej cele, metody pracy, terminy realizacji projektu oraz kryteria jego oceny. Do zadań koordynatora projektu należy: zarysowanie obszaru podejmowanych zagadnień; przygotowanie kontaktu, który będzie obowiązywał przy pracy z dookreślonymi zasadami dla poszczególnych etapów projektu; udzielanie konsultacji w trakcie realizacji zadań; poprowadzenie prezentacji wyników pracy grup według wcześniej przygotowanego schematu; dokonanie oceny końcowej. Minimalizacja ingerencji jest możliwa dzięki profesjonalnemu przeprowadzeniu etapu przygotowawczego. Im lepiej, dokładniej zostały omówione z uczestnikami wszystkie elementy projektu, im więcej czasu poświęcono na przedyskutowanie niewrażliwych dla poszczególnych projektów momentów, tym na etapie realizacji samodzielność osób zaangażowanych w jego przeprowadzenie jest większa.

Pojawia się w tym momencie bardzo ważny aspekt tej metody — kształtowanie poczucia odpowiedzialności. W procesie kształcenia nierzadko odpowiedzialność za efekt przerzucona jest na nauczyciela. W projekcie za rezultat końcowy odpowiadają osoby realizujące. Ich konkretne działania, lub ich brak, niosą za sobą konkretne konsekwencje. Proces przyczynowo-skutkowy jest tu wręcz namacalny. Każdy uczestnik może dokładnie prześledzić ten proces. To on za niego odpowiada. W społecznym funkcjonowaniu od naszych decyzji, podejmowanych akcji, bierności zależy rzeczywistość, w której żyjemy. Wczesne dostrzeżenie tej zależności wspomóc może kolejne prospołeczne obywatelskie aktywności.

Pracując metodą projektów, uczestnik (uczeń), nie jest traktowany jak bierny odbiorca gotowych informacji, ale jak twórca, który aktywnie i samodzielnie realizuje określone zadania. Realizatorzy projektu sami określają jego temat, dzielą między siebie obowiązki i zakres pracy, poszukują informacji dotyczących wybranego przez siebie zagadnienia, opracowują je, a następnie prezentują wyniki swej pracy innym.

Niezależnie od rodzaju projektu jest on szczegółowo zaplanowanym działaniem, opartym na samodzielnej pracy uczniów, które jest jedynie wspierane

przez nauczyciela. Wszystkie działania są inicjowane i realizowane przez osoby zaangażowane w projekt, które same opracowują poszczególne etapy pracy. Ich rezultat zależy od współpracy między członkami zespołu, którzy muszą wykazać się nie tylko pomysłowością i inicjatywą, ale także umiejętnością komunikowania w grupie, poszukiwania kompromisów, rozwiązywania konfliktów oraz odpowiedzialnością za pracę własną i pracę kolegów z zespołu.

Realizacja projektu oparta jest na różnorodnych formach aktywności, które umożliwiają kształtowanie nowego rodzaju kompetencji indywidualnych i społecznych. Metoda wyzwala aktywność, samodzielność, motywację do działania. Uczestnicy zachęceni są do podejmowania inicjatywy i realizowania swoich pomysłów, do wykazywania przedsiębiorczości na rzecz szkoły, kolegów, rodziny i środowiska lokalnego. Rozwijana jest ich ciekawość poznawcza oraz aktywny stosunek do uzyskiwanych informacji (uczenie się selekcji i analizy uzyskanych danych). Wszystkie te elementy dają możliwość kształcenia twórczej, aktywnej postawy wobec życia, która jest tożsama z dążeniem do samorozwoju, do autonomicznego kierowania samym sobą i własnym życiem oraz podejmowania działań na rzecz społeczeństwa. Działania te wzmacniają kreatywność jednostki, jednocześnie ucząc ją radzenia sobie z różnymi problemami życia codziennego.

Kreatywność elementem obywatelskości

Myślenie twórcze (kreatywne) umożliwia podejmowanie aktywności na rzecz rozwiązywania sytuacji problemowych. Sytuacji, które są punktem wyjścia do realizacji każdego projektu działania lokalnego. Osoba podejmująca się wykonania takiego przedsięwzięcia stale poszukuje dróg rozwiązania problemu, przejawia inicjatywę w pokonywaniu trudności, dążąc do zaplanowanego celu. Ujawnia się w ten sposób tkwiący w niej potencjał twórczy, oparty na chęci działania i uczenia się, umiejętności otwierania się na świat i ludzi, chęci podejmowania nowych wyzwań i realizowania swoich marzeń. Cechy te umożliwiają jednostce reorganizowanie dotychczasowych doświadczeń, konstruowanie i projektowanie zmian.

Metoda projektu, z jednej strony bazuje na właściwościach twórczych, jakie jednostka posiada, i które może wykorzystać w wykonywaniu zadań wiążących się z realizacją projektu, z drugiej zaś, rozwija i kształtuje cechy składające się na postawę twórczą. Do cech tych psychologowie humanistyczni zaliczyli między innymi następujące właściwości¹⁴:

- **Szczególny sposób postrzegania świata**, określane jako wrażliwość na problemy, który wyraża się w dostrzeganiu wad oraz braków w rze-

¹⁴ Zob. K.J. Szmidt, *Elementarz twórczego życia*, Warszawa 1997, passim; tenże, *Przewodnik metodyczny dla nauczycieli. Porządek i przygoda. Lekcje twórczości*, Warszawa 1996, s. 10 – 11; R. Schulz, *Twórczość społeczne aspekty zjawiska*, Warszawa 1990, s. 313 – 314; E. Nęcka, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 2001, s. 128 – 138.

czach i zagadnieniach lub znajdowaniu nowych znaczeń określonych zjawisk. Osoby posiadające taką cechę mają zdolność dziwienia się i zaciekawienia otaczającym ich światem. Potrafią dostrzec to, czego inni nie widzą. Umiejętność dostrzegania problemów jest impulsem do modyfikowania, ulepszania, wprowadzania zmian, do tworzenia czegoś nowego. W sytuacji pracy metodą projektów właściwość ta ma szczególne znaczenie na etapie zarówno poszukiwania źródeł problemu, jak i na etapie generowania pomysłów dla jego rozwiązania.

- **Twórcze myślenie** polegające na wytwarzaniu możliwie różnorodnych rozwiązań tego samego problemu. Wiąże się z umiejętnością szybkiej zmiany kierunku poszukiwań i dostosowaniem metod rozwiązywania problemów do zmieniającej się sytuacji. Kreatywne myślenie to myślenie elastyczne, giętkie, przełamujące istniejące schematy myślowe, umożliwiające dostrzeżenie nowych aspektów sytuacji problemowej. Jest ono nieodzowne przy rozwiązywaniu problemów otwartych, w których dysponujemy tylko niewielką ilością danych i nieznana jest nam konkretna droga postępowania. Do takich właśnie zadań możemy zaliczyć projektowanie działań lokalnych. Wykorzystanie w nich zdolności innowacyjnego myślenia jego uczestników pozwala z pewnością na stworzenie ciekawych i oryginalnych projektów.
- **Niezależność i odwaga oraz związana z nią postawa nonkonformistyczna**, polegająca na nieuleganiu wpływowi otoczenia, na wyzwoleniu się od nacisków społecznych. Osoby posiadające tę cechę są gotowe do podejmowania ryzyka i odważne w wystawianiu się na krytykę otoczenia. Posiadają pewną niezależność w myśleniu i działaniu, postępują zgodnie z własnymi przekonaniem, odrzucając konwencję i schematyzm. Pracując metodą projektów, cecha ta może być niezwykle pomocna np. w przypadku obrony wybranego przez siebie tematu lub prezentowania na forum grupy własnego zdania, a także w pokonywaniu trudności związanych ze zdobywaniem informacji potrzebnych do zrealizowania projektu.
- **Spontaniczność** polegająca na ekspresyjnym wyrażaniu swoich uczuć, myśli i przekonań w formie słownej, ruchowej czy plastycznej. Zachowania osób spontanicznych wydają się mniej kontrolowane i hamowane, a bardziej swobodne niż u innych. Są one w mniejszym stopniu posłuszne wobec zewnętrznej kontroli oraz wobec wymaganych i narzucanych społecznie wzorów zachowania. Chętne podejmowanie prób wyrażania siebie może być z sukcesem wykorzystane w metodzie projektu na etapie podejmowania różnego rodzaju działań lub prezentacji wyników pracy w innej, ciekawej, niestandardowej formie.
- **Styl pracy**, który nie wymaga zewnętrznych nacisków. Wystarczającym czynnikiem pobudzającym do działania jest ciekawość poznawcza związana z samym problemem oraz satysfakcja z jego rozwiązania.

Osoby kreatywne mają zdolność do głębszej i dłuższej koncentracji na tym, co robią, niż zdarza się to innym ludziom. Koncentracja sprawia, że nie istnieje dla nich nic ważniejszego ponad to, co robią tu i teraz. Są całkowicie zaangażowane w to, co dzieje się obecnie. Cechami dominującymi w takich momentach są wytrwałość, upór i fascynacja konkretnym zadaniem. Taki styl pracy, w którym ciekawość poznawcza jest motorem podejmowanych działań, a koncentracja i zaangażowanie pozwalają na wytrwale ich realizowanie, jest wręcz idealną formą pracy przy podejmowaniu konkretnej akcji w ramach projektu działań lokalnych.

- **Tolerowanie wieloznaczności**, która oznacza dyspozycję do tolerowania konfliktu wewnętrznego wynikającego z akceptowania sprzecznych ze sobą przekonań, opinii, poglądów, doświadczeń. Człowiek o takich predyspozycjach nie traktuje swojej wiedzy jak dogmatu, lecz poddaje ją modyfikacji, jeżeli docierają do niego odmienne informacje z różnych źródeł. Jest elastyczny w przyjmowaniu różnorodnych informacji na określony temat. Potrafi sobie z nimi radzić, co jest niezwykle istotne w pracy metodą projektów na etapie poszukiwania, analizy i opracowywania informacji. Tolerowanie wieloznaczności oznacza także poszanowanie dla inności i odmienności każdej osoby ludzkiej oraz jej pojmowania rzeczywistości, co jest ogromną wartością, jeżeli realizuje się projekt grupowy. Szacunek dla innej osoby, tolerancja wobec jej poglądów i opinii jest podstawą dobrej współpracy.

Powyższe rozważanie pokazują, jak ważna jest postawa twórcza w podejmowaniu i realizowaniu działań metodą projektów. Aktywna, kreatywna postawa wobec siebie i innych oraz otaczającego świata motywuje do działania, projektowania czegoś nowego, wartościowego, co może służyć dobru wspólnemu. Kreatywność jest cechą, którą posiada każdy z nas. Psycholodzy humanistyczni twierdzą, że człowiek w swej istocie ma naturę twórczą i że aktywność poszukiwawcza jest jego podstawową potrzebą, umożliwiającą mu prawidłowy rozwój. Wystarczy spojrzeć na zachowanie małego dziecka, które jest ciekawe świata, pełne pomysłów, dociekliwe i wytrwale w swych działaniach oraz chętne do podejmowania nowych wyzwań. Ta pierwotna natura człowieka jest bardzo często hamowana przez proces socjalizacji, wychowania i edukacji. System nauczania w szkole, nadal w dużej mierze, przebiega według ściśle określonych kryteriów i schematów, do których uczeń musi się dostosować. Metoda projektów jest szansą na zmianę tego stanu rzeczy. Umożliwia rozwijanie naturalnych zdolności ucznia, pozwala mu stać się otwartym, elastycznym, nieszablonowo myślącym, kreatywnym człowiekiem.

„Człowiek twórczy nie upiera się przy jednym poglądzie, stanowisku, sposobie działania, umie zrezygnować z wcześniejszych pomysłów na rozwiązanie problemu, na nowo określić znaczenie swoich działań. Ponieważ **istotą twór-**

czości jest zmiana, to najważniejszą cechą twórcy jest dążenie do zmiany”¹⁵, a zmiana rzeczywistości społecznej w stronę bardziej satysfakcjonującej, lepiej zaspokajającej potrzeby jej uczestników i widzenie tej rzeczywistości przez pryzmat dobra wspólnego są elementami konstytuującymi postawę obywatelską.

To między innymi dzięki wykorzystaniu metody projektów i uruchamianej w jej trakcie kreatywności realizatorów można czynnie kształtować uczestniczące bycie obywatelem.

Uwagi końcowe

Aktywny członek społeczeństwa obywatelskiego wyposażony w umiejętności sprawnego w nim funkcjonowania (które może zdobyć w trakcie realizacji projektu), z rozwiniętą kreatywną postawą, staje się nie tylko odbiorcą, ale i twórcą. To od jego działań zależy przyszłość (m.in. odnalezienie się na rynku pracy, skuteczne w nim zaistnienie). „Społeczność, która jest potrzebna w pokapitalistycznym społeczeństwie, potrzebna zwłaszcza pracownikowi wyposażonemu w wiedzę, raczej powinna być oparta na zaangażowaniu i poświęceniu, niż na wymuszonej bliskości i izolacji”¹⁶. Obywatel aktywny, zaangażowany w działania społeczne, zdolny do poświęceń na rzecz społeczności jest nie tylko jednym z podmiotów tworzących społeczeństwo obywatelskie, ale jest także członkiem sieci powiązań w tej strukturze. Jego działania budują siłę *civil society*, siłę niezwykle potrzebną dla sprawnego działania państwa.

Wprowadzenie na wszystkich poziomach kształcenia metody projektów, oczywiście dostosowując poziom trudności do poszczególnych etapów, umożliwia kształtowanie u uczestników zajęć postawy obywatelskiej. Wspólne działanie: daje możliwość wpływania na społeczną rzeczywistość; pozwala zrobić coś z potrzeby serca; uzupełnia braki, zapełnia nisze w obszarze potrzeb, których nie zaspokaja państwo i rynek; kreuje zmiany (innowacje) w rzeczywistości społecznej, a nade wszystko pozwala poczuć się obywatelem.

„Zdobywanie poczucia obywatelstwa w sektorze społecznym i poprzez sektor społeczny nie jest panaceum na wszystkie bolączki pokapitalistycznego społeczeństwa i pokapitalistycznego systemu. Ale może być wstępem do uporania się z tymi bolączkami. Poczucie obywatelstwa przywraca odpowiedzialność cywilną, która jest celem obywatelstwa, oraz cywilną dumę, która jest celem społeczności”¹⁷. Aktywny obywatel to osoba pozbawiona lęku przed społeczną nieudolnością.

¹⁵ K.J. Schmidt, dz. cyt., s. 64.

¹⁶ P.F. Drucker, *Społeczność pokapitalistyczne*, Warszawa 1999, s. 142.

¹⁷ Tamże, s. 145.